

L. WITTGENSTEINO ESTETIKOS PAMOKOS

*Iš esmės aš esu tapytojas, ir dažnai labai prastas tapytojas.
Wittgensteinas*

Saulenė Pučiliauskaitė

Kauno technologijos universiteto
Filosofijos ir kultūrologijos katedra
Gedimino g. 43, LT-44240 Kaunas
Tel. (37037) 323890

Straipsnyje aptariamos L. Wittgensteino mintys apie estetiką. Pagrindinis dėmesys yra skiriamas 1938-ųjų metų paskaitoms, t. y. estetikai, kylančiai iš „lingvistinio posūkio“. „Lingvistinio posūkio“ estetikos sritimi tampa žodžio „gražus“ vartojimo sritis. Straipsnyje pateikiamos skirtingų estetikos lygmenų aptartys bei paties Wittgensteino – neįvykusio menininko – mintys apie meninės kūrybos praktiką. Joje svarbiausios yra originalumo ir genialumo sąvokos.

Pagrindiniai žodžiai: estetika, grožis, menas, originalumas, genialumas.

Šis straipsnis yra pastanga iširti L. Wittgensteino estetikos sampratą. Nors tokia pastanga Lietuvos filosofiniame kontekste jau kartojasi¹, mums šis objektas regisi vertas pakartotinio dėmesio, tad tarkime, kad interpretacijos papildys ir praturtins viena kitą.

Kokią vietą estetika užima tarp visų Wittgensteino darbų? Jai skirto atskiro veikalų nėra; bet prisiminkime ir tai, kad Wittgensteinas praktiškai nerašė „atskirų veikalų“ ir jo filosofinį palikimą sudaro tūkstančiai ar dešimtys tūkstančių pastabų, kartais sugrupuotų (o kartais ne) atskiromis temomis. Ši juodraščių apimtis tokia didžiulė, kad dviem pa-

grindiniams jo veikalams – *Loginiam-filosofiniam traktatui* ir *Filosofiniams tyrinėjimams* – tiesiog gresia jame paskęsti, o jų vertė netgi kiek nublanksta – į veikalus neįtrauktos jo mintys nė kiek neprastesnės už tas, kurios jau įgijo plačiai žinomų kūrinių statusą. Tačiau štai čia mes ir sustojame: mintys, kurios įgijo garbę būti jo paties spaudai parengtuose veikaluose bei galiausiai įgijo Wittgensteino „oficialių pažiūrų“ statusą, pasižymi nepaprastai išraiškinga *estetine forma*. Wittgensteinas yra aukščiausios kategorijos rašytojas (jis netgi vadino save „rašytoju“ – tiesa, „nedidelio talento“ (Wittgenstein 1984: 75)). Tad didžioji ir pati tikriausia Wittgensteino estetikos dalis yra jo filosofija, taip sakant, „imanentinė“ arba „vidinė“, ir jo stiliaus tyrimai gali būti sava-

¹ Žiemytė R. Wittgensteino estetikos samprata. *Problemos* (54), Vilniaus universiteto leidykla, 1998.

rankiško tyrinėjimo objektas. (Čia mes norėtume prisiliesti prie jos tik trumpai – Wittgensteinas iš tiesų yra ne vidutinis, o pakartosime – sustiprintai – tiesiog *fantastiškas* rašytojas. Jau jo jaunystės traktatas buvo novatoriškas savo forma, tačiau už „Filosofinius tyrinėjimus“ šiuolaikiškesnio, dinamiškesnio ir tiesiog užburiančio savo gyvumu stiliaus tiesiog nerasiame. Ir štai klausimas: kiek Wittgensteino filosofinės raiškos būdas nulemia jo minčių pobūdį? Paprastai manoma, kad tikrasis filosofijos rezultatas ir siekinys yra *mintys*, o sakiniai tėra tik priemonė joms išreikšti, sakykime koks kevalas, kurį – išlukštenęs branduolį – gali tiesiog nusviesti į šalį. O štai mene – taip buvome mokomi filosofijos pradmenų kurse – forma ir turinys taip sutampa, kad jų nebe galima atskirti; mene esą forma perteikia būtent tą, o ne kitą turinį; taigi mene „branduolys“ slypi formoje. Ir būtent ši mintis kažkodėl neapleidžia skaitant „Filosofinius tyrinėjimus“, kurių didelė dalis parašyta antruoju asmeniu. Wittgensteino „Tu“ – ar jis skirtas jam pačiam pokalbiuose su savimi ar skaitytojui, kurį Wittgensteinas nori paskatinti mąstyti, – sukuria tokio nuoširdumo jausmą, kokio neįmanoma perteikti jokių „persakymu kitais žodžiais“. Be to, būtent *kreipinys* į „Tu“, ir klausimai *jam* – šiam „Tu“ – formuoja Wittgensteino minčių turinį taip, kad daug kas jo mąstyme ir lieka tik klausimai ir paskatinimai pačiam pagalvoti. Tad klausimas ir kreipinys čia nėra tiktai formos dalykas, kurį galima lengvai „nusviesti“ nuo „turinio“. O tai ne tik klausimų ir kreipinių atveju: Wittgensteino stilius yra aforistinis, ir autorius dažniausiai pasako būtent taip, kad nieko kita nebelieka – taip diktuoja mūsų pačių stiliaus jausmas ir atmintis – kaip jį pakartoti, nes jam vis vien neprilygsi, o puikūs posakiai – gal čia kalta mūsų psichologija – tiesiog puikiai įsimena. Štai

kodėl bet kokia Wittgensteino kritika – ir šis mūsų darbas – pasmerkti būti blankūs ir nuobodūs palyginti su tuo, kas yra aptariama; t. y. Wittgensteino aptarimas niekuomet neįstengs komunikuoti viso Wittgensteino minčių turinio, nes jis labai dažnai priklauso būtent nuo *formas*.)

Tačiau mūsų tikslas šiame darbe yra pateikti eksplicitinę (išorinę) Wittgensteino estetikos aptartį, paprasčiau pasakius, jo mintis apie estetiką. Šias mintis mes pavadiname estetikos „pamokomis“. Ir štai kyla klausimas, ar Wittgensteinas gali būti vadinamas filosofijos *mokytoju*. Juk vienoje vėlyvųjų savo pastabų (1947 metais) jis yra parašęs: „Ar aš esu vieningas, negalintis įsteigti mokyklos, ar ne vienas filosofas to negali? Aš negaliu įsteigti mokyklos, nes iš tikrųjų nenoriu būti imituojamas. Bent jau tų, kurie publikuoja straipsnius filosofiniuose žurnaluose“ (Wittgenstein 1984: 61). Nuolankiai priimdami šią kritiką, vis dėlto turime pripažinti, kad Wittgensteino *tonas* daugelyje jo pastabų yra būtent pamokomojo pobūdžio, o ir mokinių (kurių lemtis buvo ir liko būti savo didžiojo mokytojo šešėlyje) jis turėjo. Juk bene visi filosofai yra mokytojai – vieni moko mus savų teorijų, kiti – metodų; dar kiti atkakliai kovoja su savo pirmtakų ir amžininkų klaidomis, taigi taip pat kažko *moko*, nors ir negatyviai. Kartais Wittgensteinas bando mokyti net *save*. O be to, kas, jei ne jis, būdamas dar visai jaunas, *Traktato* pratarmėje pareiškė įsivaizduojamam nepatenkintam skaitytojui, vertinančiam jo knygoje išsakytas mintis: „jis nejaustų, kad *mokome*² jį filosofijos“ (Wittgensteinas 1995b: 112). Taigi mokytoju Wittgensteinas tikrai buvo – nors gal tai ir buvo mokytojas *be* mokyklos.

² Kursyvas mūsų.

Mūsų aptarties centre – Wittgensteino paskaitos apie estetiką, privačiai skaitytos 1938 metų vasarą Kembridže mažai studentų grupei, o pamokomojo tono jose tikrai esti. Apie šių paskaitų turinį žinome tikrai iš studentų konspektų, taigi to puikiojo Wittgensteino – Wittgensteino *rašytojo* – jose maža. Tačiau iš tos mažne šnekamąja kalba – beje, Wittgensteinui svetima kalba, t. y. anglų – išdėstytos medžiagos išryškėja tam tikras filosofinis turinys, kurį galima išdėstyti tezėmis. Kaip įvadinę medžiagą pasitelksime Wittgensteino pirmuosius ankstyvuosius darbus: chrestomatinių *Loginių-filosofinių traktatų* ir *Užrašus 1914–1916*. Galiausiai aptartį užbaigsime tiesiog pakomentuodami atskiras Wittgensteino mintis iš rinkinio *Pabiros pastabos* (arba *Kultūra ir vertybė*), į kurį sudėtos per daugelį metų užrašytos mintys. Taigi straipsnį sudaro trys dalys, išvados ir apibendrinimas.

1. Ankstyvosios mintys ir kontekstas

Wittgensteino *Traktato* teorija yra gerai žinoma: taip, tai garsioji teorija, teigianti, kaip mūsų kalba gali atvaizduoti pasaulį – vadinamoji *simbolinio atvaizdavimo logika*. Sutrumpintai ją galima perteikti šitaip: pasaulį sudaro faktai, faktus atvaizduoja sakiniai; prasmingai kalbėti galima tik išreiškiant faktus – kiekvienas sakinytis yra fakto išraiška ir niekas daugiau. „Sakiniai negali išreikšti nieko aukštesnio“ (6.42), – sako Wittgensteinas. Kas gi tie aukštesni dalykai? Tai etika, estetika, metafizika. Apie juos reikia „tylėti“ (7 tezė) (Wittgensteinas 1995b: 112). Kodėl? – Todėl, kad jie kalba neišreiškiami. Vadinasi, estetika yra neišreiškiamą. Tad ką čia dar plėtoti?

Viskas tuo ir užsibaigtų. Estetikai skirtas viso labo vienas sakinytis – ir tai tik skliaustuose, taip sakant, tarp kitko – „Etika ir estetika

yra viena“ (6.421). Ir viskas. Apie etiką parašyta šiek tiek daugiau, tačiau tose pastabose žodį „etika“ mechaniškai pakeisti žodžiu „estetika“ nepavyks: santykis tarp etikos ir estetikos nėra ekvivalentiškas; čia veikia estetika yra *subordinuojama* etikai, o ne atvirkščiai. Reikšmingiausia yra toje pačioje tezeje išsakyta mintis – „Etika yra transcendentali“ (6.421). Iš filosofinės kalbos išvertus žodį „transcendentalus“, gautume maždaug štai ką: estetika (būdama viena su etika) yra pasaulio *suvokimo būdas*. O pasaulio suvokimo būdas pagal *Traktato* principus negali būti išreikštas – apie tai kalba akies metafora (akimi mes matome *pasaulį*, bet nematome pačios *akies* – savo matymo *būdo*) (5.633). (Wittgensteinas 1995b: 96). Taigi ratas užsidaro.

Minties ratui užsidarius, nuojautos ir filosofinės intuicijos gali bandyti matuoti minties gylį, o šis matavimas galėtų ir užsibaigti intuicijomis, jeigu nebūtų visiškai atsitiktinai išlikę keletas Wittgensteino juodraščių, kuriuos jau po jo mirties filosofo („rašytojo“) sesers namuose rado mokiniai G. H. von Wrightas ir G. E. M. Anscombe. Taip skaitytojui į rankas pateko *Užrašai 1914–1916*, kurie išskleidė mitą, esą *Traktatas* parašytas bemaž vienu prisėdimu. Šiuose juodraščiuose matyti tikros mąstymo kančios, trukusios maždaug dvejus metus (kitus su *Traktatu* susijusius juodraščius Wittgensteinui pavyko sunaikinti).

Didelė juodraščių dalis parašyta logikos simboliais. Tai netgi ne kalbos, o veikia *logikos* filosofija, kurios tikslas – perprasti simbolizavimo prigimtį bei loginę sakinio sandarą. Wittgensteinas įtemptai mąsto apie logikos formules. Ir štai šiame kontekste nei iš šio, nei iš to randame: „Muzikinės temos yra sakiniai tikraja šio žodžio prasme. Todėl logikos esmės pažinimas nuves prie muzikos esmės pažinimo“ (1915 02 07) (Wittgenstein 2001: 59);

„Melodija yra tam tikros rūšies tautologija“ (1915 03 04) (ten pat). Vėliau jis melodijos artikuliaciją lygina su sakinio artikuliacija (1915 04 11)³ (Wittgenstein 2001: 61); dar vėliau melodiją pavadina „sudaiktinimu“ (garsų?) (Wittgenstein 2001: 72). Čia sunku būtų pasakyti ką nors daugiau nei tai, kad muzika yra panaši į kalbą, o būtent tuo, kad muzikai taip pat yra būdinga mūsų kalbos *logika*: muzikoje, kaip ir mūsų kalboje, slypi dėsniai ir formulės. (Wittgensteinui nepavyko nuo „logikos esmės pažinimo“ pereiti prie „muzikos esmės pažinimo“. Klausimas, ar jam pavyko pažinti pirmąją (logikos esmę); bet ne tik tai – galbūt prie muzikos esmės pažinimo apskritai ir neįmanoma eiti toliau nei pradinės išvalgos; ir dar einant *šiuo* keliu. O gal šių pirminių išvalgų čia ir pakanka? Pagalvokime apie melodijos palyginimą su tautologija logikoje. Kaip sako Wittgensteinas *Traktate*, „[...] visi logikos sakiniai sako tą patį. Būtent nieko“ (5.42) (Wittgensteinas 1995b: 83). Taigi išeitu, kad melodija nieko nesako. Tačiau negi Wittgensteinas neigtų, kad melodija yra *išraiška*? Jeigu išraiška, ji išreiškia nieko nesakydama. Ką tuomet ji išreiškia? Mintys čia pradeda sukintis ratu ir nenuostabu, kad šio „projekto“ – logikos ir muzikos esmės sąsajos – Wittgensteinui įgyvendinti nepavyko.) Dar vėliau Wittgensteinas „išbando“ mintį, kad muzika galėtų būti priemonė kalbėti apie kalbą, tarsi ji galėtų būti mūsų kalbos *metakalba*, ir todėl mūsų visaapskaičiuojančiame moksle negali būti „*jokių* muzikinių temų“ (1915 05 29) (Wittgenstein 2001: 76) (turbūt todėl, kad pats mokslas jau yra tam tikros – *kitos* – rūšies metakalba, nesuderinama su muzika). Taigi šios mintys tėra tik mąstymo eksperimentai, bandymai, o jų *Traktate* nėra. Tačiau vien tai, kad

logikos kontekste Wittgensteinas mąstė ir apie muziką – jau ir tai yra iškalbingas faktas, liudijantis tikrai vitgenšteiniško mąstymo pobūdį.

Tačiau Wittgensteinas mąstė ne tik apie muziką. Jis mąstė ir apie meną platesne prasme. 1916 metų liepos 24 dienos įrašė, kuriame yra ir į *Traktatą* įtraukta pastaba, kad „Etika ir estetika yra viena“, yra ir įrašas – „Etika neaiškina pasaulio. Etika turi būti pasaulio sąlyga, kaip ir logika“ (Wittgenstein 2001: 111). Iš to seka, kad etika, estetika ir logika tam tikra prasme yra viename lygmenyje, o estetika taip pat yra pasaulio sąlyga. Kaip šią mintį suprasti? Estetika yra pasaulio sąlyga? (Tarsi būtų galima kalbėti apie tam tikrą apiori). Maždaug po trijų mėnesių skaitome: „Meninis stebuklas yra tai, kad egzistuoja pasaulis. Kad egzistuoja tai, kas egzistuoja“ (Wittgenstein 2001: 144)⁴. Taigi estetika yra pasaulio sąlyga tuo, kad pats pasaulio egzistavimo faktas mus kažkodėl verčia manyti, kad tai yra meninis stebuklas; kad tai, kas egzistuoja, mums pasirodo kaip stebuklas; mes *kažkodėl* nustembame. Ši tezė yra grynai metafizinė. Wittgensteinas tarytum sako, kad tikroji estetinė žiūra yra žiūrėjimas į pasaulį kaip į meno kūrinį. Greta to, menas kyla iš „*mano gyvenimo universalumo įsisąmoninimo*“, t. y. iš suvokimo, kad gyvenimas vienas, tad ir pasaulis, kuriame gyvename, – vienintelė duotybė, kurią būtent todėl galime suvokti kaip *stebuklą* (sąryšis tarp šių minčių akivaizdus). Ir būtent todėl „Tik iš

⁴ Visais atžvilgiais gerbdami Jurgitos Noreikienės vertimą, sakinio „Das Künstlerische Wunder ist, daß es die Welt gibt. Daß es das gibt, was es gibt“ prasmę mes suprantame būtent šitaip, o ne „Meninis stebuklas yra tai, kad jis duoda pasaulį. Kad jis duoda tai, kas egzistuoja“, kurį ji pateikia savo „*Užrašų 1914–1916*“ versijoje. Beje, vertėja išnašoje kaip alternatyvą pateikia ir mūsų čia siūlomą variantą, todėl mes pasitenkiname jos vertimu, kurį *kaip alternatyvą* nurodo ji pati, ir nepretenduojame į šio vertimo autorystę.

³ Ar šios mintys nėra šiek tiek pitagorietiškos?

mano gyvenimo unikalumo išsąmoninimo ky-
la religija – mokslas – ir menas“ (1916 08 01)
(Wittgenstein 2001: 113). Tai yra fundamen-
tinė Wittgensteino estetikos samprata.

Kita, sakytume, taikomoji, jo estetikos
samprata yra meno kūrinio bei etikos ir este-
tikos santykio aiškinimai. Tezė, kad „Meno kū-
rinys yra išraiška. Geras meno kūrinys yra iš-
sami (orig. *vollendete*; galimas vertimas
„užbaigta“) išraiška“ (1916 09 19) (Wittgen-
stein 2001: 119) leidžia meno kūrinį suvokti
kaip prasmės nešėją, analogišką sakiniui; tai-
gi jam taip pat yra būdinga tam tikra prasmės
logika. O tai yra ne kas kita, kaip logika, per-
smelkianti visą pasaulį ir skirtingai pasireiš-
kianti visose jo srityse. Menas ir etika susiję
tuo, kad „Meno kūrinys yra daiktas *sub specie*
aeternitatis, o geras gyvenimas yra pasaulis,
matomas *sub specie aeternitatis*“ (1916 10 07)
(Wittgenstein 2001: 119), kitaip tariant, tiek
menas, tiek geras gyvenimas yra dalykai, susi-
ję su savotišku „amžinybės požūriu“, t. y. jų
egzistavimas nėra tik empirinis. Galiausiai jų
egzistavimas nėra grynai pasauliškas – meno
kūrinys yra matomas *kartu* su pasauliu, kuria-
me yra, o ne tiesiog – pasaulyje (ten pat); jis
matomas pasaulio „loginėje erdvėje“ (ten
pat)⁵, pasaulio galimybių erdvėje, *drauge* su
erdve ir laiku, o ne erdvėje ir laike (ten pat).

Toliau kalbant apie etiką, aukščiausia eti-
kos formulė, pagal Wittgensteiną, yra *gyventi*
laimingai (1916 07 08) (Wittgenstein 2001:
108). Laimingas gyvenimas yra toks gyveni-

⁵ Sunkiai eksplikuojama Wittgensteino sąvoka.
Kaip ją „išversti“? Galbūt „loginėje erdvėje“ reiškia
„paklusimą pasaulio logikos dėsniams“, „būti valdo-
mam pasaulios logikos dėsnų „logikos dėsnų visu-
mą“? Aiškindamas šią sąvoką neopozityvistams, Wit-
tgensteinas sakė, kad „loginė erdvė yra“ „dalykų pa-
dėčių buvimo ir nebuvimo galimybė“ (Wittgenstein
1993: 260), ką galima suprasti kaip pasaulio galimy-
bes, o tai ir yra „pasaulio logika“.

mas, kuris pateisina pats save, kuriam nereiči-
kia jokių pagrindimų. Ir štai jis sako vėliau:
„Ar meninės žiūros esmę sudaro tai, kad į pasau-
lį yra žvelgiama laiminga akimi?“ (1916 10 20)
(Wittgenstein 2001:123). Juk būti laimingam
gyvenime nėra duotybė, o menas mums šią ga-
limybę suteikia kaip atvangą: „Gyvenimas yra
rimtas, menas yra smagus“ (ten pat). Ir paga-
liau – problemos išrišimas. Etikos tikslas – lai-
mė. O koks yra meno tikslas? – Wittgenstei-
nas atsako spėdamas: „Bet, ko gero, kažko esa-
ma toje įžvalgoje, kad grožis yra meno tikslas.
O grožis yra kaip tik tai, kas daro laimingą“
(1916 10 21) (Wittgenstein 2001: 123). Me-
no tikslas – grožis. O grožis – tai laimės gali-
mybė mūsų rimtame ir sunkiame gyvenime.
Taigi laimė yra ta sąvoka, dėl kurios galime
įžvelgti etikos ir estetikos sąryšį. Laimę su-
teikia tiek gėris (etika), tiek grožis (estetika).

Būti laimingam – aukščiausias gėris žmo-
gui. Sugrįždami prie Wittgensteino minties,
patekusios į *Traktatą*, jog „Etika ir estetika yra
viena“, šią mintį „išverčiame“ taip: grožis ir
gėris yra vienas ir tas pats dalykas. Kas gražu,
yra taip pat ir gera. Ir kas gera, yra taip pat ir
gražu.

Tad estetikos pamoka *Traktate* – būti ger-
ram. O tada būti ir gražus.

2. 1938-ųjų metų paskaitos

Pagrindines šių paskaitų mintis išdėstysime te-
zėmis, sunumeruodami jas panašiai, kaip mė-
go Wittgensteinas. Šios mintys ne visuomet
vienodai išraiškingos (juk rašė ne jis pats);
svarbiausia, jos ne visuomet *išplėtos*, tačiau
vitgenšteiniškas „antspaudas“⁶ jose atpažįsta-

⁶ Apie savo minčių „antspaudą“ Wittgensteinas
kalba *Filosofinių tyrinėjimų* pratarinėje: „Jei mano pa-
stabose nėra antspaudo, kuris jas žymi priklausant
man, tuomet ir toliau nepretenduosiu į jas kaip į nuo-
savybę“ (Wittgensteinas 1995 a: 116).

mas. Nukrypimų į šoną (minčių apie mokslą ar psichologiją) mes neanализuosime.

Pradėsime nuo estetikos sąvokos. Estetikos sritis, sako Wittgensteinas, yra didžiulė ir dažnai klaidingai suprantama. Ją apibrėžia žodžio „gražus“ vartojimas. Žodis „gražus“ yra būdvardis, todėl grožį mes esame linkę suvokti kaip tam tikrą sąvybę: „būtent buvimą gražiu“ (Wittgenstein 1970: 1). Filosofai dažnai klysta ieškodami šios savybės daiktuose ir ją pačią substanyvuodami.

Iš tiesų yra kitaip. Norint užčiuopti estetikos sritį, reikia ne ieškoti substancionalios savybės – „buvimo gražiu“, bet nustatyti, kaip žodis „gražus“ yra vartojamas *kalboje*⁷ (komentaras: štai ir „lingvistinis posūkis“ *pas excellence*). O *tam* mes turime paklausti savęs, koku būdu mes *išmokome* jį vartoti, surasti primityviąją jo vartojimo formą (Wittgenstein 1970: 1) (štai kaip Wittgensteinas tampa vėlyvoju, kalbos žaidimų autoriumi).

Ir štai vaikai žodį „gražus“ dažniausiai išmoksta vartoti kaip *jaustuką* (sušukimą) (angl. *interjection*) (Wittgenstein 1970: 2). Tai dažniausiai būna pritarimo išraiška, kuria vaikas reaguoja į skanų maistą ar kitus malonius dalykus. Žodžio mokymuisi labai svarbūs judesiai ir veido išraiškos, taip pat intonacijos. Žodis yra išmokstamas kaip jų pakaitalas (ten pat). Tai tam tikras žaidimas. Užuo sušukus „gražu“ galima nusišypsoti ar pasitrinti sau pilvą. Tokiame primityviame žaidime klausimas apie žodžio „gražu“ reikšmę visiškai nekyla (ten pat).

Žodžio „gražus“ vartojimas kyla iš tam tikrų situacijų. Šios situacijos yra labai sudėtingos. Žodinė išraiška jose užima labai neįžymią vietą. Todėl reikia išžiūrėti į tam tikras aplinkybes ir *veiksmus* (Wittgenstein 1970: 3).

Realaus gyvenimo situacijose žodžiai „gražus“, „dailus“ (angl. *fine, lovely*) vartojami gana retai. Meninėje kritikoje juos dažnai pakeičia žodžiai „tikslu“, „teisinga“ (Wittgenstein 1970: 3).

Užuot vartojus žodį, estetinėje situacijoje galima nupiešti, pavyzdžiui, veidą su tam tikra išraiška, arba sušokti šokių, atlikti judesį. Teigiama estetinės situacijos – t. y. teigiamo estetinio sprendinio situacijos – išraiška yra judesiai, vadintini „pritarimo judesiais“ (angl. *gestures of approval*). Tačiau dažnai jų vietą užima tiesiog pakartotinis kūrinio klausymasis ar skaitymas. Estetiniai būdvardžiai šioje situacijoje gali nevaizduoti jokio vaidmens (Wittgenstein 1970: 4). Kostiumo grožio įrodymas iš tiesų yra bežodis dažnas jo dėvėjimas (Wittgenstein 1970: 5).

Estetinių taisyklių galima išmokyti (angl. *to be drilled*) (pavyzdžiui, kostiumo sukirpimo proporcijų). Tuomet jau išmokus – jas galima interpretuoti. Taisyklių išmanymas tobulina estetinį sprendinį – jis padaro jį *rafinuotą*. Taip treniruojantis galima išugdyti „taisyklių jausmą“ (angl. *feeling for the rules*). Tiesą pasakius, tik tas, kuris išmano taisykles, ir gali padaryti estetinį sprendinį (Wittgenstein 1970: 5).

Kalbant apie menus aukštąja prasme, sušukimo „gražu“ nepakanka. Čia sprendinį gali padaryti tik *žinojimas to, ką sakai* (tam reikalingas, pavyzdžiui, muzikos ar poezijos taisyklių išmanymas). Vien pritarimo reakcijos čia nepakanka (Wittgenstein 1970: 6).

Tokiame „aukštesniajame“ estetikos lygmenyje atsiranda žodis „įvertinimas“ (angl. *appreciation*). Tai jau nėra jaustukas. Vertintoją apibūdina tai, ką ir kaip jis *renkasi* (pavyzdžiui, audinį kostiumui). Nusakyti, ką tiksliai vadinti „įvertinimu“, neįmanoma. Tam turi būti aprašyta ištisa *aplinkybių visuma* (angl. *environment*). Wittgensteinas mėgo pavyzdžius iš ma-

⁷ Kursyvas mūsų.

dos srities ir pasakė netgi *šitaip* radikaliai: „Aš žinau, kas atsitinka, kai žmogus, kuris daug žino apie kostiumus, eina pas siuvėją, taip pat aš žinau, kaip žmogus, kuris nieko neišmano apie kostiumus, eina, ką jis sako, kaip elgiasi“. Išnašoje: „Tai yra estetika“ (Wittgenstein 1970: 7).

Kylant prie paties aukščiausio lygmens, t. y. kalbant apie pačius didžiuosius dalykus (pavyzdžiui, Bethoveno simfonijas), daug kas pasikeičia: „Nekalbama apie didingų (angl. *tremendous*) meno kūrinių vertinimą“ (Wittgenstein 1970: 8). Čia jau neegzistuoja *laipsnio* klausimas. Pasikeičia žaidimas. (Jo pasikeitimą, turbūt lemia tai, kad *vertinti* („laipsniuoti“) galima tik dalykus, kurie yra lyg ir mūsų lygyje; tikrai didūs dalykai – kaip sako pats žodis – yra aukščiau.)

Skirtingi žaidimai yra žaidžiami ne tik su skirtingais žodžiais ar skirtingais meno kūriniais, bet ir skirtingose kultūrinėse epochose. Jų pobūdis apibūdina kiekvieną kultūrinį periodą. Aprašydami estetinius sprendinius, pirmiausia turėtume aprašyti *kultūrą*. Būtent ji nustato vadinamąjį „kultūringą skonį“ (Wittgenstein 1971: 8). O toje pačioje epochoje gyvenantys žmonės savąjį „kultūringą skonį“ gali išvystyti skirtingais būdais: pavyzdžiui, būti *daug* matę; būti *giliai*, bet nedaug matę; ar pan. (Wittgenstein 1970: 9). Tam, kad paaiškėtų estetiniai sprendiniai, turi būti aprašyti *gyvenimo būdai* (Wittgenstein 1970: 11).

Ką manyti apie „estetikos mokslą“, apie kurį kalba žmonės (dažniausiai filosofai)? Tai turėtų būti mokslas, pasakantis, kas gražu; tačiau tai pernelyg kvaila (sako jis). „Šis mokslas turėtų pasakyti ir tai, kokia kava yra skani“ (Wittgenstein 1970: 11).

Taigi galima apytiksliai skirti dvi estetikos sritis: susižavėjimo išreiškimo (angl. *utterance of delight*) (pavyzdžiui, skanus maistas, ma-

lonūs kvapai); ir visiškai skirtingą meno sritį, nors tarp jų įmanomos tarpinės grandys.

(Komentaras: kaip matyti iš ankstesnio dėstymo, žemiausia estetinio vertinimo sritis būtų tiesiog sušukimas; vidurinioji – įvertinimas; ir trečioji – aukščiausia – dažniausia nebyli reakcija arba „sprendinys kaip judesys, lydintis didžiulę veiksmų struktūrą, neišreiškiamą vienu sprendiniu“ (Wittgenstein 1970: 11).

Estetika nėra psichologijos šaka. Estetiniai sprendiniai neturi nieko bendra su psichologiniais eksperimentais. Estetikoje nėra jokių priežastinių aiškinimų. Žodžio parinkimo kriterijus estetiniame sprendinyje nėra statistinio pobūdžio (ką pasakytų dauguma), t. y. yra ne kiekybinis, bet *kokybinis*: „kai aš tau pasakau, tu sutinki“ (Wittgenstein 1970: 18). (Problema ir, atrodo, būtent *pagrindinė* problema yra tokia: *kaip* mes parenkame žodį estetiniame sprendinyje, *kaip* mes parenkame žodį, sprenddami, kas gražu.)

Kaip mes parenkame šį estetinio sprendinio žodį ar žodžius? Wittgensteinas vaizdžiai pakomentuoja, kaip mes jų ieškome (ką mums *tai* – meno kūrinys, žmogaus išraiška – primena, kokia frazė toje situacijoje galėtų būti pasakyta). Taip jis išryškina fenomeną, koku būdu mes pripažįstame ar atpažįstame, kaip tą žodį surandame: mes sakome: „tai tiksliai tinka“ (angl. *it clicks*). Tas pat žodis reiškia ir „tai spragteli“. Šis fenomenas yra nepaaiškinimas, todėl galima tik konstatuoti faktą, kad kai *pasakome* – ir kas tuomet mumyse įvyksta? – „tai tinka“, „tai spragteli“, mes esame *patenkinti* (angl. *satisfied*), mes *radome*, ko ieškojome; „atsitiko tai, kas turėjo atsitikti“ (Wittgenstein 1970: 19). Šiam fenomenui negali būti pritaikyta jokia kauzalinio aiškinimo „inžinerija“.

Aiškindami meno kūrinius turime ieškoti ne juos „paaiškinančių“ priežasčių, bet mūsų aiškinimus nukreipiančių *motyvų* (angl. *moti-*

ve, reason). Pateikti motyvą, reiškia pateikti kelią, kuriuo buvo nueita. Užuoat klausus „Kodėl tu tai padarei?“, reikia klausti „Kaip tu ten pateikai?“ (Wittgenstein 1970: 22).

Taip atsiranda „estetinės mįslės“ (angl. *aesthetic puzzles*) – mįslės apie meno poveikį mums. „Įvertinti meną“ labai panašu į „suprasti sakinio prasmę“ (Wittgenstein 1970: 29), tačiau panašiai kaip sakinytis kartais yra sunkiai persakomas kitais žodžiais, taip ir „estetinės mįslės“ įminimas nepaklūsta mūsų žodiniam aparatui. Subtiliausi estetiški skirtumai yra pastebimi iš pirmo žvilgsnio (pavyzdžiui, veido išraiška paveiksle), – o „Tai nepaprastai svarbu visai filosofijai“ (Wittgenstein 1970: 31), – tačiau niekaip neperteikiami kalba. Juos daug geriau galėtų perteikti išraiškos kupini judesiai.

Matyt, būtent todėl estetikoje svarbiau ne tos neperteikiamos „patirtys“, bet veiksmai ir vis dėlto ištarti ir suieškoti žodžiai (prilygstantys veiksams, jeigu pavyksta juos rasti). Padaryti būtent *taip*, o ne kitaip (kaip daro drabužio sukirpėjas, kuriantis naują madą); taip pat ir pasakyti būtent *taip*, o ne kitaip (ir, tiesą sakant, nesvarbu, kas vyksta mūsų viduje) (Wittgenstein 1970: 33). Mūsų reakcija į tam tikrą kūrinį (pavyzdžiui, išgirstą menuetą), gali būti šokio judesys ar prisiminta eilėraščio eilutė. Wittgensteinas tarytum sako: į meno kūrinį reaguojama meninėmis reakcijomis.

Meno kūrinio visumos sukeltą poveikį Wittgensteinas vadina *estetine nuostata* (angl. *attitude*). Ji priklauso nuo menkiausių kūrinio detalių: pakeisti, pavyzdžiui, pakeisti veido išraišką šypsena lūpų kamputyje reiškia pakeisti *visą* estetinę nuostatą, taip pat visas asociacijas. Tačiau jeigu kalbame apie to poveikio *aprašymą*, neturime siekti kažkokio neregėto negirdėto tikslumo idealo. Tikrosios meno kūrinio pobūdį nulemiančios savybės aprašyti nepavyks, o toji savybė yra tokia: „pa-

keisk paveikslą nors truputį ir daugiau nebe-norėsi į jį žiūrėti“ (Wittgenstein 1970: 36). Regis, meno kūrinio tikrajam suvokimui būdingas tam tikras paprastumas, kurio niekaip neperteiks jokie aiškinimai: „Jeigu tavo paaiškinimas yra sudėtingas, jis yra nepriimtinas, ypač jei paties dalyko atžvilgiu neturi jokių stiprių jausmų“ (ten pat). Peršasi mintis, kad Wittgensteinas teigia: tikras ir stiprus meno kūrinio išgyvenimas nereikalauja jokių išsamių komentarų; komentarai atsiranda tuomet, kai kažko meno suvokime trūksta. Klausimas: kaip tuomet žvelgti į meno kritiką?

Žmonės jaučia poreikį aprašyti meno kūrinį sukeltus išpučius, tačiau dažnai susiduria su išraiškos problema. Jie stokoja tokiam aprašymui žodžių (nors kartais gali juos rasti, nebūtinai iš karto). Tačiau meno suvokimo išraiška – pakartosime – tai ne tik žodžiai, bet ir tam tikras judesys, piešinys, šypsena, kitas veiksmas. Būtent tai ir gali būti tas tikrasis meno kūrinio aprašymas. Pasakyti, kas mūsų aprašyme ir meno kūrinyje yra panašu, „yra neįmanoma“ (Wittgenstein 1970: 39). Tačiau gero aprašymo tapatybę Wittgensteinas nurodo: tai „spragtelėjimas tavyje“, „tikimas to tavyje“ (angl. *the clicking of it in you*) (ten pat). Nėra jokio mokslinio meno kūrinio suvokimo kriterijaus, kaip kad nėra ir jokio psichofiziologinio meno suvokimo kriterijaus. Teisingas meno kūrinio suvokimas nėra nustatomas kiekybiškai (išmatuojant, pavyzdžiui, kūno raumenų susitraukimą, kai žiūrėdami į meno kūrinį ar klausydami jo kažką jaučiame). Meno poveikio „matavimas“ yra neįmanomas. Išorinis šio poveikio kriterijus (kai kažkas mums „spragtelė“, kažkas „tiksliai tinka“) yra tai, kad mes kažką pradėdame daryti – skaityti, groti, piešti – *vienu būdu* (Wittgenstein 1970: 40). Taigi meno kūrinio suvokimo tapatybės kriterijus yra *surastas pakartojimas*.

Wittgensteino pamoka: Wittgensteinas įteisina ne mokslinius, o meninius meno kūrinų interpretacijos būdus: į meno kūrinį galima atsakyti *visais* įmanomais būdais, kad tik būtų pasiektas tam tikras „tikslaus tikimo jausmas“, vidinis „spragtelėjimas“. O estetikos sritis visais savo lygmenimis apima *visą* žodžio „gražus“ vartojimo sritį (pradedant nuo maisto skonio iki meno kūriniių didybės išgyvenimo).

3. Neįvykęs menininkas

Kaip žinia, Wittgensteinas pats yra bandęs jėgas meninėje praktikoje: lipdęs skulptūras pas skulptorių Michaelį Drobilį, suprojektavęs ir pastatęs namą seseriai Vienoje, gebėjo diriguoti, kartais net užrašydavo galvoje suskambusį muzikinį motyvą, kruopščiai šlifudavo savo pastabų estetinę formą. Tad tam tikra prasme Wittgensteinas yra „neįvykęs menininkas“, neidealizavęs savo meninių sugebėjimų, tačiau, be abejonės, norėjęs juos išbandyti.

Tarp įvairiais metais parašytų Wittgensteino pastabų (tokius dalykus priskiriame skyreliams „Įvairūs“) daug rasime apie poeziją, architektūrą, Šekspyra, etiką, žydų tautą, Dievą, save; netgi praktinės išminties aforizmų. Tačiau mes, turėdami omenyje Wittgensteino norą tapti menininku, norėtume peržvelgti jo mintis apie kertinę tikros meninės kūrybos sąlygą – originalumą. Maždaug tuo pačiu laikotarpiu, kai skaitė savo paskaitas apie estetiką, savo užrašuose jis parašė: „Mano originalumas (jei tai tinkamas žodis) yra, manau, dirvos (vok. *Boden*), o ne sėklos originalumas. (Aš turbūt neturiu jokios nuosavos sėklos.) Mesk sėklą į mano dirvą, ir ji augs kitaip nei kitoje dirvoje [...] Drąsa (vok. *Mut*) visuomet yra originali“ (Wittgenstein 1984: 36). Tai viena giliausių jo pastabų, liudijančių jo nuosavos kūrybos pobūdžio supratimą. Galima tarti, kad drąsa yra tikrojo meninio originalumo

šaltinis, o „geros manieros“ ir „skonis“, kuriuos Wittgensteinas pripažino turįs (Wittgenstein 1984: 25, 59), yra viso labo tik „aiškinamieji“ (pedagoginiai?) sugebėjimai. Įdomu būtų pastebėti, kad Wittgensteinas savo filosofijoje drąsos (vadinasi, ir originalumo) turėjo pakankamai, tačiau mene jam to pritrūko⁸. (Ir iš tiesų – ar gali žmogus turėti viską?)

Čia kyla mintis, kaip suprasti „dirvos“, „sėklos“ ir „drąsos“ sąvokas. Drąsa yra baimės nebuvimas. Ko reikia nebijoti meninėje kūryboje? – Aišku, būti savimi. (Tai pagrindinė *praktinė* jo estetikos pamoka.) Tačiau ne visos priemonės, kaip rodo Wittgensteino pavyzdys, yra adekvačios konkretaus asmens saviraiškai. Wittgensteino „teptukas“ ar skulptoriaus „kaltas“ slypėjo jo plunksnos smaigalyje.

Kaip suprasti „dirvą“ ir „sėklą“? „Sėkla“, regis, tai grynas ir švarus tikrojo originalumo grūdas. O „dirva“, kaip mums regisi, yra *galimybės*, kurias nubrėžia ir ne visuomet išsako paties Wittgensteino sakiniai; tai „tamsus fonas“, iš kurio tik retkarčiais į paviršių iškyla gyva ir aiški mintis. Wittgensteino mintys suteikia *postūmį* mąstyti, mąstymo terpę, galbūt „razinas pyragui“ (Wittgenstein 1984: 66), tačiau pyragą tenka kepti pačiam.

Pripažindamas, kad turi „tik skonį“, Wittgensteinas pripažįsta, kad tikrasis originalumas yra veikla, o skonis, koks „rafinuotas“ jis nebūtų, su kūrybine veikla neturi nieko bendra (Wittgenstein 1984: 60). Skonis – gana biurgeriška sąvoka – daiktus „padaro priimtinais“ (Wittgenstein 1984: 59); o „Gimdymas nėra jo dalykas“ (ten pat). Net pats *rafinuočiausias* skonis tėra receptijos, o ne „naujo darymo“ sugebėjimas (taip iš karto, panašiai kaip Hegelio filosofijoje, atmetama Kanto esteti-

⁸ Straipsnio autorė matė Wittgensteino namą Vienoje, ir jis nepadarė jai jokio įspūdžio, gal dėl didžiulės jį supančios tvoros.

ka). Wittgensteinas rašo: „Skonis yra jautrumo išgryninimas“ (vok. *Feinheit*) (ten pat). Tad, pagal Wittgensteina, tektų tarti, kad skonis – tai veikiau meno žinovo ar kritiko, o ne paties menininko bruožas. Kūriniai, kuriuose tėra tik skonis, mūsų giliau nepaliečia: „Skonis gali sužavėti, bet ne užvaldyti (vok. *ergreifen*)“ (Wittgenstein 1984: 60).

Ar gali žmogus pats spręsti apie savo originalumą? „Galbūt, – sako Wittgensteinas, – tu gali matyti tik tai, ką turi, bet ne kas tu esi“ (ten pat). Ir iš tiesų – skonį galima turėti, jį galima stebėti savyje, netgi ugdyti, tačiau tikram kūrėjui skonis nereikalingas – „vaikelis ateina į pasaulį pilnai susiformavęs“ (Wittgenstein 1984: 59). O originalumo stebėti ar išugdyti neįmanoma – arba esi, koks esi, arba esi kitoks. Originalumas nėra įgyjamas. Tačiau tai nėra ir kažkokia nepasiekiamo siekiamybė: „Tas, kuris nemeluoja, jau yra pakankamai originalus“ (ten pat)⁹.

Jeigu melo priešybė yra tiesa, vadinasi, originaliausias yra tas, kuris visada savimi sako, liudija tiesą. Bet *tai* – tokia iš tiesų bekonformistinė laikysena – atrodo labai sunkiai pakeičiama.

Galima būtų užbaigti, bet ar iš tikrųjų? Sąvoka, mene aukštesnė net už originalumo sąvoką, yra *genialumas*. Wittgensteinas sako: „Genijaus matas yra charakteris, – nors pats charakteris savaime dar nesuteikia genialumo. Genialumas nėra „talentas ir charakteris“, bet charakteris, kuris apie save praneša tam tikro talento forma“ (Wittgenstein 1984: 35). Ko stokojo Wittgensteinas mene: talento ar charakterio? Ir kodėl, *kodėl jis to norėjo? Ko jis norėjo iš meno?*

Komentaras pamąstymui: ar filosofija iš tiesų yra aukščiausia žmogaus veikla? Juk Sok-

ratui prieš mirtį sapnas liepė: „Sokratai, imkis meno, kurk!“ (Faidonas 59 e) (Platonas 1999: 25). Tad gal menas iš tiesų yra aukščiau už filosofiją? Gal Wittgensteinas tai suprato? Tačiau tikrojo genialumo – „drąsos talente“ (Wittgenstein 1984: 38) – jam pristigo?

Filosofijos netgi filosofijos genijams nepakanka.

4. Išvados

Ankstyvuojau laikotarpiu estetika yra fundamentali tikrovės – pasaulio – pasirodymą perteikianti sąvoka, kurioje grožis sutampa su gėriu.

1938-ųjų metų paskaitose estetiką apibrėžia žodžio „gražus“ vartojimas *visose* šio žodžio vartojimo situacijose. Išskirtinės šio žodžio taikymo srities kaip ir nėra.

Aukščiausios sąvokos meninėje praktikoje yra originalumo ir genialumo sąvokos. Skonio sąvoka kūrybiniam genijui apibūdinti yra nepakankama.

Problema: kas aukščiau – menas ar filosofija?

5. Apibendrinimas

Dėl „lingvistinio posūkio“ Wittgensteino mąstymas mus išveda iš grožio subjektyvumo – objektyvumo antinomijos. Ši problema visiškai nekyla. Filosofui šiuo atveju kyla uždavinys ištirti žodžio „gražus“ vartojimą *jo neko-reguojant*, bet stengiantis suprasti jo taikymą. Filosofija nediktuoja jokių – nei subjektyvių, nei objektyvių – grožio standartų. Filosofui ginčytis dėl grožio neverta: žodžio „gražus“ vartojimą jis gali tik *aprašyti* (frag. 124) (žr. Wittgensteinas 1995a: 177).

Asmeninė pastaba: ir nors viskas atrodo iki skausmo skaidru ir aišku, grožio sąvoka mene turėtų turėti išskirtinę vietą. Ne kiekvienas neišmanėlis turėtų turėti teisę spręsti apie

⁹ Kitas klausimas, ar tavisis originalumas bus kitiems *įdomus*.

didžiuosius meno kūrinus. Taigi mes norėtume pridėti tik mažutę pastabėlę: meno kūriniam supraci, o būtent jų dėka lavėja mūsų

grožio suvokimas, kartais reikia pastangų. Taip, meno supratime dalyvauja ir išmanymas, ir tai yra kas kita, nei spręsti apie kavos aromata.

LITERATŪRA

Platonas, 1999. *Faidonas*. Vertė T. Aleknienė. Vilnius: Aidai.

Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis, 1993. Gespräche, aufgezeichnet von Friedrich Waismann. Aus der Nachlaß hrsg. von B. F. McGuinness. 4 Aufl. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Vitgenšteinas, L. 1995 a. „Filosofiniai tyrinėjimai“, in *Rinkiniai raštai*. Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis.

Vitgenšteinas, L. 1995b. „Tractatus logico-philosophicus“, in *Rinkiniai raštai*. Vertė R. Pavilionis. Vilnius: Mintis.

Wittgenstein, L. 1984. *Culture and Value*. Transl. P. Winch. Ed. G. H. von Wright and H. Nyman. Chicago: The University of Chicago Press.

Wittgenstein, L. 1970. *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and Religious Belief*. Oxford: Blackwell.

WITTGENSTEIN'S LESSONS OF AESTHETICS

Saulė Pučiliauskaitė

Summary

The article discusses Wittgenstein's thoughts about aesthetics. The focus is laid on his lectures of 1938, where he develops a new notion of aesthetics. We call it the 'aesthetics of the linguistic turn'. The area of such an aesthetics is the linguistic use of the word 'beautiful' in all possible situations. The article inves-

tigates different levels of this use and also discusses Wittgenstein's – who had a certain artistic *praxis* – thoughts about real aesthetic activities. The central items of this discussion are originality and geniality.

Keywords: aesthetics, beauty, art, originality, geniality.

Įteikta 2008 04 23